

Michał Polasik, Marta Jakubowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
michal.polasik@umk.pl, marta.jakubowska.umk@gmail.com

Potencjał wzrostu wykorzystania kart płatniczych w transakcjach bezgotówkowych w Polsce

Kody JEL: E42, G21, O33

Słowa kluczowe: obrót bezgotówkowy, karty płatnicze, sieć akceptacji

Streszczenie. W artykule przedstawiono aktualny stan rozwoju rynku kart płatniczych w Polsce, uwzględniając zarówno ich wydawnictwa dla konsumentów, jak i sieć akceptacji kart wśród przedsiębiorstw. Wykluczono wystąpienie bariery rozwojowej w tych dwóch obszarach, dzięki zidentyfikowaniu czynników rynkowych i realizowanych programów, wspierających obrót bezgotówkowy. Na podstawie danych statystycznych NBP opracowano prognozę dla zmian liczby realizowanych płatności kartami. Wyniki wskazały na wysoki potencjał wzrostu wykorzystania kart płatniczych do przeprowadzenia transakcji bezgotówkowych na rynku polskim w horyzoncie czteroletnim.

Wprowadzenie

Obrót bezgotówkowy stanowi fundament systemu przepływów pieniężnych we współczesnej gospodarce. W związku z tym za wysoce korzystne należy uznać, że w ostatnich latach obrót bezgotówkowy w Polsce rozwijał się dynamicznie, a korzystanie z rachunków bankowych oraz bezgotówkowych instrumentów płatniczych do przeprowadzania codziennych transakcji staje się coraz powszechniejsze. Dystans, pod względem poziomu rozwoju obrotu bezgotówkowego, pomiędzy rynkiem polskim a rynkami większości krajów Unii Europejskiej jest jednak nadal bardzo znaczący (Narodowy Bank Polski, 2017).

W licznych badaniach wskazywane są korzyści ze zwiększania udziału obrotu bezgotówkowego w gospodarce, takie jak możliwość wzrostu wydajności systemu płatniczego i redukcja kosztów obsługi płatności (Jonker, 2013), skracanie kolejek w punktach sprzedaży (Polasik et al., 2013) czy stymulowanie innowacji w gospodarce

(Harasim, 2013, s. 165–175). Ponadto większe wykorzystanie płatności elektronicznych stwarza, zdaniem F. Schneidera, potencjał dla redukcji skali transakcji dokonywanych w szarej strefie z użyciem pieniądza gotówkowego (Schneider, 2011). Pomimo powyższych korzyści rozwój obrotu bezgotówkowego w Polsce wciąż napotyka na istotne bariery, zarówno ze strony przyzwyczajzeń konsumentów, jak i gotowości firm do jego obsługi (Narodowy Bank Polski, 2015).

Należy podkreślić, że szczególnie silna dominacja płatności gotówkowych występuje w wypadku transakcji w fizycznych punktach sprzedaży (Polasik, 2015). Właśnie ten segment rynku jest głównym obszarem zainteresowania autorów niniejszego artykułu, gdyż płatności w sklepach, punktach usługowych, warsztatach stanowią około 3/4 liczby wszystkich transakcji dokonanych przez konsumentów (Polasik, 2013), podczas gdy płatności w handlu elektronicznym wciąż pozostają segmentem niszowym (Szymański, 2016). Jednocześnie transakcje w fizycznych punktach są najbardziej podatne na problem ich nierejestrowania, gdyż dokonywane tam transakcje gotówkowe mogą być w pełni anonimowe. Z uwagi na to, że w praktyce w sprzedaży fizycznej jedynym elektronicznym instrumentem płatniczym, stosowanym na szerszą skalę, są karty płatnicze, to właśnie wykorzystanie tego instrumentu zostało poddane badaniom.

Celem niniejszego artykułu jest określenie potencjału dla wzrostu wykorzystania kart płatniczych do realizacji transakcji bezgotówkowych na rynku polskim w horyzoncie czteroletnim.

1. Wykorzystanie kart płatniczych w Polsce na tle państw Unii Europejskiej

Polska należy do grupy tych państw europejskich, w których liczba transakcji bezgotówkowych za pomocą kart jest raczej niska. Przeciętny Polak wykonywał w 2015 roku zaledwie 66 płatności kartami, czyli około 6 razy więcej niż Bułgar, ale jednocześnie 4,5 razy mniej niż mieszkaniec Szwecji lub Danii (Narodowy Bank Polski, 2015). Mimo że dynamika wzrostu liczby transakcji w naszym kraju jest wysoka, to luka pomiędzy krajami Europy Zachodniej a Polską pozostaje wciąż bardzo duża. Statystyki te wskazują zatem, że generalnie można oczekiwać wciąż dużego potencjału dla wzrostu wykorzystania kart płatniczych na polskim rynku.

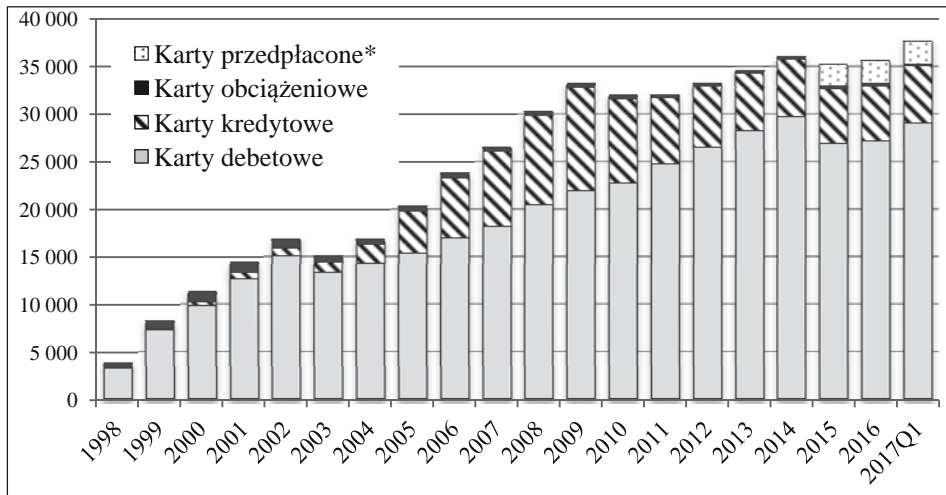
Przyczyną takiej sytuacji może być przyzwyczajenie wielu ludzi do posługiwania się tylko gotówką, wynikające z uwarunkowań historycznych czy też z braku zaufania do innowacji (Tochmański, 2013). Czynnikiem spowalniającym wzrost obrotu bezgotówkowego jest także zjawisko wykluczenia finansowego części społeczeństwa, skutkujące brakiem dostępu takich osób do elektronicznych instrumentów płatniczych (Solarz, 2013).

Zapewnienia dynamicznego rozwoju płatności bezgotówkowych jest uznawane za ważny cel działań zarówno dla banków komercyjnych, jak i wielu instytucji publicznych, w tym banków centralnych. W Polsce działania takie przybrały m.in. kształt Pro-

gramu Rozwoju Obrotu Bezgotówkowego (Koalicja na Rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności, 2013). W tym kontekście istotną staje się kwestia określenia potencjału dla dalszego wzrostu liczby i wartości transakcji bezgotówkowych w Polsce, objęta badaniami w niniejszej pracy.

2. Wydawnictwo i użytkowanie kart płatniczych

Rynek kart jest rynkiem dwustronnym, który obsługuje dwie różne grupy klientów-użytkowników, dokonujących między sobą transakcji. Im więcej użytkowników rynku znajduje się po jednej stronie rynku, tym większe korzyści osiąga druga strona (Rochet, Tirole, 2003). Na rynku kart płatniczych takimi dwoma grupami klientów są posiadacze kart dokonujący nimi zapłaty oraz firmy handlowo-usługowe akceptujące karty, czyli umożliwiające swoim klientom płatności za ich pomocą (Górka, 2013; Polasik, Kunkowski, Maciejewski, 2012). W związku z tym, dalszej analizie poddane zostaną zarówno dynamika wydawnictwa kart płatniczych, jak i rozwój sieci ich akceptacji na rynku polskim.



*Dane statystyczne dostępne od 2015 roku

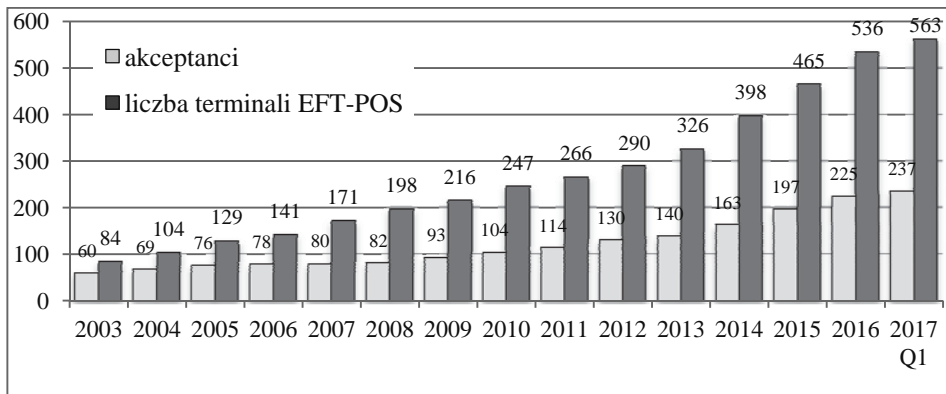
Rysunek 1. Liczba kart płatniczych na rynku polskim w latach 1998–2017 (w tys.)

Źródło: opracowanie własne na podst. Narodowy Bank Polski (2017).

Na rysunku 1 przedstawiono liczbę kart płatniczych wydanych w Polsce od 1998 roku do pierwszego kwartału 2017 roku, z uwzględnieniem podziału według sposobu rozliczania transakcji. Dane te wskazują na systematyczną tendencję wzrostową dla łącznej liczby kart, z wyjątkiem 2003 i 2015 roku. W tych dwóch latach banki dokonały redukcji tzw. kart martwych, czyli nieużywanych przez klientów. W 2015 roku kataliza-

torem tego procesu było regulacyjne obniżenie opłat interchange od połowy 2014 roku, w rezultacie którego banki zaczęły uzyskiwać znacznie niższe przychody z transakcji dokonywanymi kartami. Nastąpiło dlatego podniesienie opłat prowizyjnych, głównie w przypadku kart, które nie były aktywnie używane przez klientów, co w rezultacie przyczyniło się do rezygnacji wielu klientów z posiadania kart w danym banku (Polasik, 2015). W pierwszym kwartale 2017 roku na rynku polskim funkcjonowało ogółem 37,7 mln aktywnych kart płatniczych, co może świadczyć o coraz większej wiedzy konsumentów na temat tego instrumentu płatniczego, a także chęci do korzystania z wygodnych i bezpiecznych płatności bezgotówkowych. Zauważalne są także zmieniające się proporcje w liczbie poszczególnych rodzajów kart, chociaż nieprzerwanie dominującą rolę odgrywają karty debetowe. Wydawnictwo kart kredytowych osiągnęło swoje apogeum w 2009 roku, później jednak ich liczba istotnie się zmniejszyła, a obecnie jest to stabilna grupa klientów (rys. 1).

Równie ważna, jak wydawnictwo kart, jest druga strona rynku, czyli infrastruktura terminali EFT-POS, tworząca sieć akceptacji kart po stronie przedsiębiorstw. W okresie od 2003 roku do początku 2017 roku (rys. 2) liczba podmiotów przyjmujących płatności kartami, tzw. akceptantów, wzrosła z 60 tys. do 237 tys., czyli niemal czterokrotnie. Także liczba terminali wzrastała w Polsce dynamicznie i zwiększyła się z 84 tys. w 2013 roku do 563 tys. w pierwszym kwartale 2017 roku (rys. 2). Szczególnie duże przyrosty sieci akceptacji kart płatniczych nastąpiły w 2014 i 2015 roku, ze względu na obniżenie opłaty interchange i redukcji kosztów obsługi kart w Polsce. Skutkowało to wzrostem zainteresowania akceptowaniem kart ze strony znacznej grupy firm, w tym jednak bardzo dużej sieci handlowej, a w konsekwencji większymi możliwościami dla konsumentów do płacenia bezgotówkowego.



Rysunek 2. Liczba akceptantów i terminali EFT-POS w Polsce (w tys.)

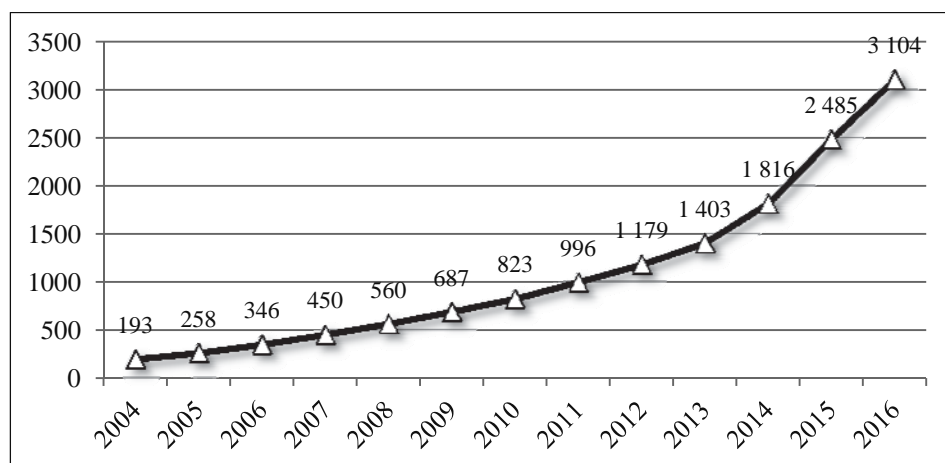
Źródło: opracowanie własne na podst. Narodowy Bank Polski (2017).

Badania M. Polasika pozwoliły jednak ustalić, że na rynku polskim występowała bardzo duża luka w akceptacji kart płatniczych. W 2013 roku w Polsce kart nie akcep-

towało aż 768 tys. aktywnych podmiotów handlowo-usługowych, z 852 tys. stanowisk sprzedaży (Polasik, 2015). Obserwowany zatem w latach 2013–2016 przyrost liczby akceptantów – o 94 tys. i terminali EFT-POS o 241 tys. (rys. 2) – tylko w niewielkim stopniu zredukował lukę w akceptacji kart. Problem niewystarczającego rozwoju sieci obsługi kart wciąż dlatego pozostaje bardzo aktualny. Dążenie do radykalnej redukcji tej luki stało się celem powołanego przez Związek Banków Polskich, Visa, Mastercard oraz Ministerstwo Rozwoju RP w 2017 roku Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego. Od stycznia 2018 roku zarządzająca programem Fundacja Polska Bezgotówkowa uruchomiła dofinansowanie pozwalające firmom, które dotychczas nie akceptowały kart, na darmową ich obsługę przez pierwszy rok. Celem programu jest zwiększenie liczby terminali EFT-POS do końca 2020 roku o kolejne 600 tys. urządzeń.

3. Liczba transakcji bezgotówkowych dokonanych kartami płatniczymi

W latach 2004–2016 (rys. 3) liczba transakcji bezgotówkowych dokonanych kartami płatniczymi sukcesywnie zwiększała się, a od 2014 roku wzrastała bardzo dynamicznie.



Rysunek 3. Liczba transakcji bezgotówkowych dokonanych kartami w Polsce w latach 2004–2016 (w mln)

Źródło: opracowanie własne na podst. Narodowy Bank Polski (2017).

Analizując liczbę transakcji bezgotówkowych, największy wzrost liczby płatności za pomocą kart płatniczych przypadł na przełom 2014 i 2015 oraz 2015 i 2016 roku. Z jednej strony nastąpił istotny wzrost sieci akceptacji kart, a z drugiej – klienci banków byli bardziej motywowani do aktywnego korzystania ze swoich kart przez bodźce promocyjne. Sprzyjał temu także wzrost częstszego korzystania z technologii zbliżeniowej,

który umożliwił klientom płatności kartą za mniejsze zakupy (Narodowy Bank Polski, 2016). Otwarte jednak pozostaje pytanie, czy taka dynamika transakcyjności jest możliwa do utrzymania w kolejnych latach.

4. Prognozowana liczba płatności kartami debetowymi

Na podstawie dotychczasowych tendencji rozwoju rynku kart płatniczych, opracowano prognozę dla zmian liczby realizowanych transakcji w najbliższych czterech latach. Wybór takiego horyzontu czasowego był podyktowany tym, że w okresie tym realizowany będzie Program Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego (zob. część 3), co powinno zapewnić utrzymanie się pozytywnych bodźców, pod względem systematycznego rozwoju sieci akceptacji kart w Polsce. W celu uproszczenia analizy, w niniejszym badaniu przygotowano prognozę dla liczby płatności kartami debetowymi, które są podstawowym elektronicznym instrumentem płatniczym dla właścicieli Rachunków Oszczędnościowo-Rozliczeniowych. Użycie kart debetowych najlepiej oddaje też preferencje płatnicze konsumentów, ponieważ w przeciwieństwie do kart kredytowych i obciążeniowych, w ich przypadku nie występuje bariera dostępności związana ze zdolnością kredytową czy obciążenie decyzji konsumenta związane z chęcią kredytowania zakupów (Zinman, 2004).

Tabela 1. Estymacja modelu liniowego KMNK

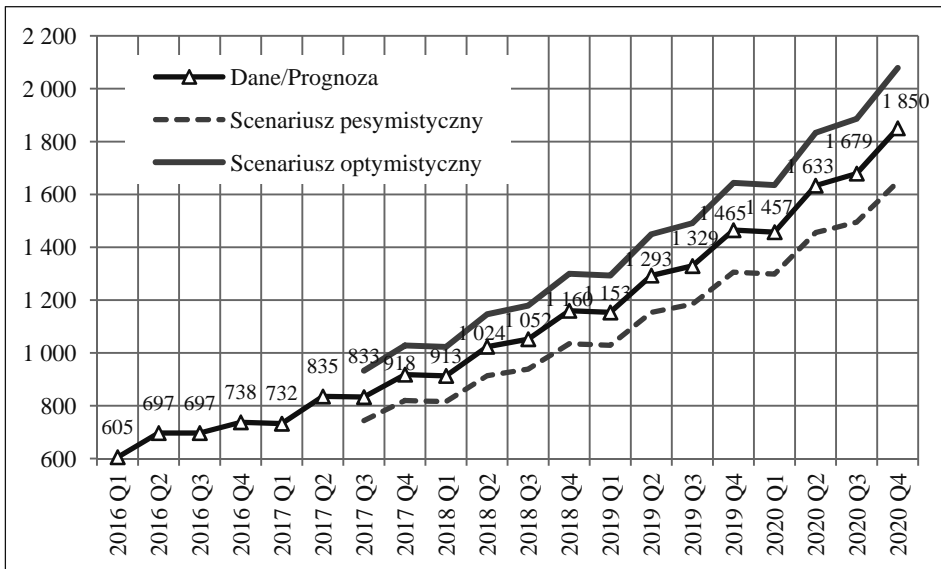
Zmienna zależna (Y): logarytm naturalny liczby transakcji kartami w ciągu kwartału				
Zmienna	Współczynnik	Błąd stand.	t-Studenta	wartość p
stała	17,3387	0,0145807	1189,1582	<0,0001***
czas (nr okresu)	0,0584164	0,000461255	126,6467	<0,0001***
q1 (kwartał 1)	-0,0361149	0,0123013	-2,9359	0,0051***
q2 (kwartał 2)	0,0196822	0,0123013	1,6000	0,1160
q3 (kwartał 3)	-0,0112145	0,0126088	-0,8894	0,3781
Miary oceny modelu				
Średn. aryt. zm. zależnej	18,94490		Odch. stand. zm. zależnej	0,921547
Suma kwadratów reszt	0,136610		Błąd standardowy reszt	0,052801
Wsp. determ. R-kwadrat	0,996965		Skorygowany R-kwadrat	0,996717
F(4, 49)	4023,878		Wartość p dla testu F	5,23e-61
Logarytm wiarygodności	84,82679		Kryt. inform. Akaike'a	-159,6536
Kryt. bayes. Schwarza	-149,7087		Kryt. Hannana-Quinna	-155,8182

Źródło: Dane NBP (2017); Obserwacje 2004 : q1 – 2017 : q2 (N = 54).

Zastosowany w badaniu model regresji liniowej został skonstruowany na podstawie danych dla stosunkowo długiego szeregu czasowego 52 kwartałów, z okresu od

2004 roku do drugiego kwartału 2017 roku. Dane o liczbie transakcji pochodziły z statystyki systemu płatniczego prowadzonej przez Narodowy Bank Polski (2017). Estymacji parametrów dokonano metodą KMNK w programie Gretl. Liczba transakcji została wcześniej zlogarytmowana. Uzyskane wyniki zaprezentowano w tabeli 1. Miary oceny modelu wskazują na dobre dopasowanie do danych empirycznych.

Prognoza została opracowana na okres 14 kwartałów, do Q4 2020 roku. Uzyskane rezultaty pozwalają sądzić, że liczba transakcji bezgotówkowych kartami debetowymi będzie nadal dynamicznie wzrastać i w 2020 roku mogą one ulec podwojeniu. Ważne, że nawet w przypadku scenariusza pesymistycznego przyrost transakcyjności kart byłby bardzo wysoki. Świadczy to o wciąż bardzo dużym potencjale dla wzrostu wykorzystania kart płatniczych w Polsce i możliwościach zastępowania przez nie transakcji gotówkowych.



Rysunek 4. Prognoza wzrostu liczby transakcji bezgotówkowych kartami debetowymi i kartami prepaid (dane kwartalne w mln)

Źródło: prognoza opracowana na podst. Narodowego Banku Polskiego (2017); scenariusz optymistyczny – górna granica przedziału ufności dla prawd. 0,95; scenariusz pesymistyczny – dolna granica przedziału ufności dla prawd. 0,95.

Podsumowanie

Karty płatnicze obecnie pełnią istotną rolę, będąc nieodłącznym elementem płatniczej rzeczywistości w Polsce. Z biegiem czasu mają coraz szersze grono zwolenników. Karty płatnicza nie jest już wyróżnikiem społecznego statusu, ale powszechnym standardem. Decyduje o tym dostępność karty dla każdego oraz to, że stanowią doskonałą alternatywę dla pieniądza gotówkowego. Korzysta z nich spora rzesza osób zarów-

no w naszym kraju, jak i na świecie, a prognozowany jest ich dalszy rozwój. Sprzyjają temu także dynamicznie rozwijające się nowoczesne technologie informatyczne i telekomunikacyjne, dzięki którym na rynku płatności pojawiają się innowacyjne rozwiązania dotyczące kart płatniczych.

Oszacowane przez prognozy wskazują, że należy się spodziewać dalszego dynamicznego przyrostu liczby płatności kartami debetowymi. Inne czynniki zewnętrzne, takie jak uruchomienie czteroletniego Programu Wsparcia Rozwoju Obrotu Bezgotówkowego, stymulującego rozwój sieci terminali płatniczych, a także polityka banków detalicznych, zachęcająca klientów do aktywnego używania kart, powinny sprzyjać temu procesowi. Nie zidentyfikowano także innych poważnych barier dla rosnącego udziału kart w transakcjach detalicznych. Wyniki te wskazują na wysoki potencjał wzrostu wykorzystania kart płatniczych do realizacji transakcji bezgotówkowych na rynku polskim w horyzoncie czteroletnim. Rozwój rynku kart płatniczych, determinuje rozwój całego obrotu bezgotówkowego, przy jednoczesnym powolnym spadku znaczenia transakcji gotówkowych.

Praca była finansowana ze środków na naukę przez Narodowe Centrum Nauki w ramach projektu badawczego nr 2017/26/E/HS4/00858.

Bibliografia

- Górka, J. (2013). *Efektywność instrumentów płatniczych w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego. DOI:10.7172/978-83-63962-30-2.
- Harasim, J. (2013). *Współczesny rynek płatności detalicznych - specyfika, regulacje, innowacje*. Katowice: Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.
- Jonker, N. (2013). Social costs of POS payments in the Netherlands 2002–2012: Efficiency gains from increased debit card usage. *DNB Occasional Studies*, 11(2).
- Koalicja na Rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności (2013). *Program Rozwoju Obrotu Bezgotówkowego w Polsce na lata 2014–2020*. Warszawa. Pobrano z: <http://zbp.pl/dla-bankow/zespoly-rady-i-komitety/podaj-nazwe/obrot-bezgotowkowy/koalicja>.
- Narodowy Bank Polski (2015). *Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami innych krajów Unii Europejskiej za 2014 r.* Warszawa.
- Narodowy Bank Polski (2016). *Wybrane wyniki badania Polaków nt. korzystania z usług bankowych i płatności 2016*. Warszawa.
- Narodowy Bank Polski (2017). *System płatniczy*. Warszawa. Pobrano z: <http://www.nbp.pl>.

- Polasik, M. (2013). Innowacje płatnicze stosowane w fizycznych punktach sprzedaży – szansa dla obrotu bezgotówkowego w Polsce. W: H. Żukowska, M. Żukowski (red.), *Obrót bezgotówkowy w Polsce* (s. 79–102). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Polasik, M. (2015). Stan i potencjał rozwoju sieci akceptacji kart płatniczych w Polsce. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Oeconomia*, 46 (1), 23–58. DOI: 10.12775/AUNC_ECON.2015.002.
- Polasik, M., Górka, J., Wilczewski, G., Kunkowski, J., Przenajkowska, K., Tetskowska, N. (2013). Time efficiency of Point-of-Sale payment methods: Empirical results for cash, cards and mobile payments. W: J. Cordeiro, L.A. Maciaszek, J. Filipe (red.), *Lecture Notes in Business Information Processing*, vol. 141 (s. 306–320). Heidelberg: Springer. DOI: 10.1007/978-3-642-40654-6_19.
- Polasik, M., Kunkowski, J., Maciejewski, K. (2012). Efekt sieciowy na rynku usług płatniczych stosowanych w handlu internetowym. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, 87, 546–553.
- Rochet, J.-C., Tirole, J. (2003). Platform competition in two-sided markets. *Journal of the European Economic Association*, 1 (4), 990–1029. DOI: 10.1162/154247603322493212.
- Schneider, F. (2011). *The shadow economy in Europe, 2011: Using electronic payment systems to combat the shadow economy*. Linz.
- Solarz, M. (2013). Problem wykluczenia osób starszych z obrotu bezgotówkowego w Polsce. W: H. Żukowska, M. Żukowski (red.), *Obrót bezgotówkowy w Polsce* (s. 347–370). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Szymański, G. (2016). Rozwój płatności internetowych w polskim detalicznym handlu elektronicznym. *Problemy Zarządzania*, 57 (1/1), 192–211. DOI: 10.7172/1644-9584.57.12.
- Tochmański, A. (2013). Miejsce obrotu bezgotówkowego w systemie płatniczym. W: H. Żukowska, M. Żukowski (red.), *Obrót bezgotówkowy w Polsce* (s. 13–34). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Zinman, J. (2004). Why use debit instead of credit? Consumer choice in a trillion-dollar market. *Federal Reserve Bank of New York Staff Reports*, 191.

THE POTENTIAL FOR INCREASE OF THE CARDS USAGE IN CASHLESS PAYMENTS IN POLAND

Keywords: cashless payments, debit cards, acceptance network

Summary. The article presents the current state of development of the payment card market in Poland, taking into account both their issuance for consumers and the network of card acceptance among enterprises. The risk of development barriers in these two areas was rejected, due to the identification of market factors and public programs supporting cashless payments. A forecast for changes in the number of card payments was prepared on the basis of NBP statistics. The results indicated a high growth potential of the use of payment cards to carry cashless payments on the Polish market in a four-year horizon.

Translated by Marta Jakubowska

Cytowanie

Polasik, M., Jakubowska, M. (2018). Potencjał wzrostu wykorzystania kart płatniczych w transakcjach bezgotówkowych w Polsce. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 2 (131/2), 167–176. DOI: 10.18276/epu.2018.131/2-16.